

Література:

1. Гусейнов А.А. Золотое правило нравственности. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 270 с.
2. Москалец В.П. Психологія релігії: посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 240 с.
3. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М.: Междн. психолог. академия, 1997. – 660 с.
4. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ, вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2001. – С. 37-59.
5. Моральна свідомість та самосвідомість особистості. Монографія. / За ред. проф. М.В. Савчина, доц. І.М. Галяна. – Дрогобич, 2009. – 288 с.

Іванцев Н. І., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології

Русіник-Черняєва О. І., студентка

*Інститут післядипломної освіти та дистанційного навчання
ДНВЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ, Україна*

АГРЕСИВНІ ТЕНДЕНЦІ В ДИТЯЧІЙ ПОВЕДІНЦІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ

Дитинство в психологічній науці визначають як основу в формуванні людської особистості, коли своєчасне створення належних умов, правильна організація життя та виховання будуть запорукою повноцінного розвитку здорової від народження дитини.

Прояви агресії в дитячих закладах і в повсякденному житті дітей є проблемою, яка викликає глибоку турботу і вимагає постійної уваги. Дитяча агресія виявляється в дуже ранньому віці. Маленька дитина демонструє, в першу чергу, не агресію, а людей, які є навколо неї, бо до певного віку залежна від того просторового оточення, в якому перебуває. Спершу це сім'я, згодом цей простір розширюється – додається садок, школа, спілкування з ровесниками. І що ширшим є соціум дитини, то більше центрів, які можуть ставати джерелом агресії.

На думку психологів (Л. І. Божович, С. Д. Максименко, А. О. Реан, Є. О. Смірнова, В. М. Холмогорова, В. У. Кузьменко), дошкільний вік є важливим для формування і закріплення різних поведінкових актів. Деструктивні реакції характерні для більшості дошкільників, але із засвоєнням правил і норм організації діяльності вони поступаються соціально схвальним формам поведінки. Однак, у певній категорії дітей прояви агресії не тільки зберігають-

ся, а й розвиваються і трансформуються у стійкі риси особистості. Внаслідок цього знижується продуктивний потенціал дитини, деформується її особистісний розвиток [4].

Згідно з найпоширенішим тлумаченням дитяча агресія – це поведінка, спрямована на інших або на себе, і пов'язана з нанесенням шкоди. Залежно від того, як проявляється ця поведінка виділяють наступні види агресії: вербальна (дитина кричить, словесно ображає) та фізична (заподіяння матеріальної шкоди об'єкту агресії).

До причин виникнення спалахів агресії та агресивної поведінки можна віднести:

1) група причин, яку можна класифікувати як «Проблеми в сім'ї» (складні взаємини між батьками і дитиною, проблеми дорослих);

2) група причин, яку можна класифікувати як «Особистісні властивості» (яскрава вираженість у дитини тривожності, збудливості, дратівливості на основі невміння контролювати свої емоції);

3) група причин, яку можна класифікувати як «Ситуативні причини» (втома, погане самопочуття, тривале монотонне проведення часу, неякісна їжа).

Агресивність не є чимось незначним, адже «прояв дитиною агресії є наслідком у неї якогось серйозного неблагополуччя у ході її розвитку» [2].

Агресія виникає тому, що людські почуття генетично або конституційно запрограмовані на подібні дії. Перші спроби пояснення розвитку агресивності у дітей були здійснені у психоаналізі. Проблема дитячої агресивності приділила велику увагу А. Фрейд. Конкретизуючи основні положення класичного психоаналізу про дитячий розвиток, вона забагатила їх психоаналітичним вченням про свідомість, розглядаючи агресію як один із механізмів захисту свого «Я».

Відповідно, А. Фрейд вважає, що агресія є проявом тривоги і страху, які відчуває Я стосовно як минулих, так і майбутніх подій. Агресія виникає у тих випадках, коли виникає загроза, реальна чи уявна, для «Я» дитини. Застосовуючи агресію, дитина намагається оволодіти тривогою, яку відчуває, з приводу очікуваного покарання від тих осіб, на яких спрямована агресія. Основним механізмом прояву агресивності, на думку дослідниці, виступає «ідентифікація з агресором», коли «дитина інтроєктуює деякі характеристики об'єкта і тим самим асимілює вже перенесене нею переживання тривоги. Втілюючи агресора, приймаючи його атрибути чи імітуючи його агресію, дитина перетворюється з того, кому погрожують, у того, хто погрожує» [3].

Ідею А. Фрейда підтримали багато дослідників психоаналітичного напрямку. Зокрема, К. Бютнер виділяє такі причини виникнення агресії у дитячому віці: «По-перше, це страх бути травмованим, бути ображеним, піддатись напад, отримати пошкодження. І чим сильніша агресія, тим, імовірно, сильніший страх за нею стоїть. Цей страх може корінитись у переживаннях, пов'язаних з минулими травмами, які при цьому можуть і не згадуватись. По-друге, це пережита образа, або душевна травма, чи самий напад» [1].

Засновник індивідуальної психології А. Адлер причину дитячої агресії бачив у тому, що «на протязі всього свого розвитку дитині властиве почуття не-

повноцінності стосовно батьків, братів, сестер та оточуючих». Незрілість дитини, її невпевненість у собі та несамостійність призводять до хворобливого переживання свого підкореного становища стосовно більш сильних, що розвиває у неї почуття неповноцінності, меншовартості. І це почуття меншовартості викликає тривогу, прагнення утвердитись, компенсувати свою фізичну і психічну неповноцінність. В результаті виникає фіктивна ідея та цільова установка на перевагу. Дитина намагається досягнути своєї переваги з допомогою прямої агресії. Отже, на думку А. Адлера, агресія є способом досягнення мети переваги, інструментом подолання почуття неповноцінності [3].

До сучасних уявлень психоаналітичного підходу належить робота американського психолога Г. Паренса «Агресія наших дітей». У своїй роботі, розглядаючи проблему агресивності дітей, Г. Паренс виділяє дві форми дитячої агресії. Недеструктивна, тобто наполеглива, ворожа самозахисна поведінка, спрямована на досягнення мети і тренування. Ця форма викликається вродженими механізмами, що служать для адаптації до середовища, задоволення бажань. Ці механізми є в наявності і функціонують з самого народження. Інша форма агресії – ворожа деструктивність, тобто злісна, що заподіює біль оточуючим поведінка. Ворожа деструктивність, на відміну від недеструктивної агресії, не з'являється відразу після народження. Проте Г. Паренс вважає, що механізм її мобілізації існує з самого початку життя дитини. Ворожа деструктивність викликається і активізується в результаті сильних неприємних переживань (надмірна біль або дистрес). З точки зору Г. Паренса основною причиною виникнення ворожості в ранньому віці, а потім переходу її в ненависть, злість, лють, є «переживання надмірного невдоволення». Запобігання подібних переживань прямий шлях до зниження рівня ворожості в поведінці дитини [5].

В теорії соціального навчіння (Б. Скіннер, А. Бандура) підкреслюється, що агресія у дитячому віці є набутою, соціально обумовленою поведінкою. Основними механізмами формування агресії виступають: 1) підкріплення агресивної поведінки з боку інших людей; 2) навчіння через спостереження; 3) самопідкріплення.

Найперші зразки поведінки дитині надають батьки, які можуть давати приклади як позитивної соціальної спрямованості, так і демонструвати неприйнятні з точки зору соціальних норм способи взаємодії з іншими людьми. Діти, які стали свідками прояву агресії батьками, відтворюють побачене не тільки у своїх іграх, але і у стосунках з іншими людьми. При цьому зразки поведінки батьків мають більш тривалий вплив, призводячи до того, що діти, які постійно бачать насилля між батьками, будучи дорослими, схильні використовувати у своїй сім'ї ті ж способи взаємодії, що практикували їх батьки. Спостереження за агресією таких близьких дитині людей, як батьків, формує толерантне ставлення до агресивної поведінки, яка починає розглядатись як цілком нормальний спосіб взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, сімейна атмосфера та її виховні методи впливу на дитину створює ряд передумов для появи, розвитку і закріплення агресивності як риси особистості.

Отже, формування агресивної поведінки складний процес, в якому взаємодіють безліч факторів. На її виникнення впливають особливості взаємин у сім'ї, стилі сімейного виховання, а також приклади агресивної поведінки, що демонструють дорослі, однолітки та телебачення.

Агресивність визначає не тільки сьогоденне становище дитини у системі суспільних зв'язків та взаємин, її вплив на розвиток особистості носить більш довготривалий характер. Дослідження свідчать, що агресивність достатньо стабільна у часі, й велика імовірність того, що агресія у дитинстві може перейти у стійку асоціальну чи антисоціальну поведінку у підлітків та юнаків [3]. Велика кількість вчених вважають агресію вродженою, невідомою характеристикою поведінки, але вони визнають, що над агресивними проявами можливою контроль пов'язаний з навчанням і механізмами соціалізації.

Література:

1. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми / Бютнер К. – М.: Педагогика, 1991. – 144 с.
2. Євтушенко І. В. Страх та агресія як деструктивні прояви психіки / І. В. Євтушенко, А. Є. Мелоян, К. А. Бабенко // Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – Вип. 21. – С. 15-23.
3. Карпінська Т. С. Аналіз психологічних теорій дитячої агресивності / Т. С. Карпінська // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2010. – Вип. 35. – С. 87-96.
4. Копченова Е. Е. Детская агрессивность как качество личности: автореф. дис. на соискание научной степени канд. психол. наук: 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Е. Е. Копченова. – М., 2000. – 21 с.
5. Паренс Г. Агресія наших дітей. – М., – 1997. – 223 с.

Кузнецова М. М., аспірант кафедри
практичної психології

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
г. Харків, Україна*

ПРОЯВЛЕНИЯ ДИСПОЗИЦИОННОГО ОПТИМИЗМА В КОГНИТИВНОЙ РЕГУЛЯЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ С РАЗНОЙ УСПЕВАЕМОСТЬЮ

Важной предпосылкой успеха студентов в учебно-профессиональной деятельности являются индивидуальные различия в когнитивной сфере, в частности, присущий индивиду стиль истолкования реальности. Роль когнитивных